

TEMA: Flerspråkighet

Föreliggande nummer av *Utbildning & Demokrati* behandlar temat *Flerspråkighet*. Det visar sig att talet om ”flerspråkighet” kan få de mest skiftande innehåll beroende på vem som yttrar sig, på vilken arena, med vilken utgångspunkt och i vilket syfte. Flerspråkighet kan till exempel ses som en mänsklig rättighet och blir därmed en demokrati-fråga med implikationer också för skola och utbildning. Samtidigt kan den faktiska flerspråkigheten i ett samhälle, till exempel det svenska, också uppfattas som ett utbildningspolitiskt integrationsproblem och eventuellt leda till diskriminering av det ”icke-svenska” i de fall som diskursen utgår från svenskhet som norm. Flerspråkighet kan vidare behandlas som en språkpolitisk fråga över nationsgränserna, som till exempel inom Europarådet (Beacco & Byram 2003) och i EU, där en diskussion om majoritetsspråk och minoritetsspråk liksom om dominans, underordning och rättvisa pågår sedan ett antal år tillbaka (Europeiska kommissionen 2008). Mer specifikt kan flerspråkighet som ett utbildningsvetenskapligt begrepp även bli föremål för språkvetenskapliga, antropologiska, etnologiska, sociologiska och kultursociologiska studier liksom för språkfilosofiska betraktelser. Med denna sistnämnda utgångspunkt kan flerspråkighet med Bakhtins terminologi förstås också som dialogisk, knuten till individens personliga språk och till ordens dialogiska övertoner (Bakhtin 1997). Ett sätt att tänka *Flerspråkighet* kan också vara flerspråkighet i språket, flerspråkighet i samtal, flerspråkighet i samhället (Cromdal & Evaldsson 2003).

Nästintill samtliga av de perspektiv på *Flerspråkighet* som nämnts ovan är företrädna i detta temanummer av *Utbildning & Demokrati*, som därför kan sägas vara i hög grad tvärvetenskapligt och mångdimensionellt. Medan de två första artiklarna har en huvudsakligen utbildningspolitisk utgångspunkt problematiseras i de följande tre på olika sätt talet om ”svenskhet”, ”svenska som andraspråk” och ”elever med invandrarbakgrund”, varefter de två sista artiklarna har ett mer kulturfilosofiskt och språkfilosofiskt innehåll.

Inger Lindbergs artikel I DET NYA MÅNGSPRÅKIGA SVERIGE inleder numret utifrån en språkvetenskaplig utgångspunkt med en översikt globalt och lokalt över det tvärvetenskapliga forskningsfält som

flerspråkighetsforskningen utgör. Här ska endast några exempel från denna inledning lyftas fram. Lindberg utgår bland annat lokalt från en ny språklag som trädde i kraft 1 juli 2009 och enligt vilken både svenskan, den språkliga mångfalden i det svenska samhället och den enskildes tillgång till språk ska värnas. Författaren tar oss därefter vidare till den globala diskussionen om engelskans allt större betydelse i olika samhälleliga sammanhang, av vissa företrädare för ett språk-ekologiskt perspektiv benämnt ”språklig imperialism”. En obalans i det språkekologiska systemet kan i detta perspektiv leda till att det i ett land uppstår språkliga A- och B-lag, det vill säga en skillnad mellan en språklig elit och vanligt folk. Utifrån bland annat detta scenario har också kravet på att användningen av modersmålet ska betraktas som en universell mänsklig rättighet vuxit fram, medan andra forskare hävdar att tillgång till språkligt kapital kan variera även inom en och samma språkgemenskap. Framställningen av engelskans spridning över världen som hotande kulturimperialism är enligt detta synsätt i själva verket statisk och essentialistisk.

Istället, och som Lindberg också klargör, talas i andra forskningsmiljöer om flerspråkig hybriditet, polykulturalitet och polyspråklighet som uttryck för att gränserna mellan olika språk kan vara flytande och att språkbruket särskilt bland ungdomar i dag ofta är både gränsöverskridande och, i relation till traditionellt avgränsade nationella språk, destabiliserat. Detta utmanar dock majoritetssamhället som i sin tur idealiserar enspråkighet och monokulturalitet för att upprätthålla en hotad maktbalans. Lindberg diskuterar också – åter i ett lokalt perspektiv – några av de konsekvenser som uppdelningen av svenskämnet i svenska och svenska som andraspråk har fått, när det gäller exkludering av ungdomar med ett annat modersmål än svenska, liksom den enligt författaren okunniga och ytliga diskussionen i media om Sfi:s förmenta undermålighet.

Marie Carlsons text, FLERSPRÅKIGHET INOM LÄRARUTBILDNINGEN – ETT PERSPEKTIV SOM SAKNAS är baserad på ett fältarbete inom en större lärarutbildning där frågor ställs om hur lärarstudenter förbereds för arbetet i en skola som präglas av mångfald i relation till språk/flerspråkighet och andraspråksperspektiv. Resultatet är enligt författaren något magert, vilket dock säger någonting mer allmänt om hur man inom lärarutbildning betraktar språkfrågor och mångfald. Artikeln behandlar också flerspråkighet ur ett mer generellt perspektiv, det vill säga som resurs, något som särskilt kommer till uttryck hos ämnesföreträdare inom det språkliga fältet. Lärarutbildningen framstår i motsats till detta som tämligen nationell trots återkommande tal om ökad globalisering och internationalisering. I artikelns avslutande diskussion aktualiseras att transnationellt perspektiv på utbildning och

kompetens och frågor ställs om kritisk reflektion och om en bredare syn på didaktik som också uppmärksammar en samhällelig kontext och demokratiska aspekter.

Utgångspunkten i *Rickard Jonssons & Tommaso M. Milanis* text HÄR ÄR ALLA LIKA! JÄMLIKHETSIDEOLOGI OCH KONSTRUKTIONEN AV DEN "ANDRE" I MEDIA OCH SKOLA är att dominerande samhällsideologier, till exempel den svenska jämlikhetsideologin, har normgivande följder både för vem som ska beskrivas som den annorlunda Andre och hur detta ska ske. Författarna utvecklar sitt resonemang med hjälp av två studier: dels en analys av debatten om den så kallade "blattesvenskan", initierad av Ebba Witt-Brattström i *Dagens Nyheter* för några år sedan, dels en pragmatisk tolkning av en klassrumsinteraktion hämtad från datamaterialet i en etnografisk fältstudie i en högstadieskola i Stockholm, där hälften av eleverna enligt rektorns beskrivning har "invandrarbakgrund". Med hjälp av bland annat begreppet "ikonisering" vill Jonsson & Milani klargöra att det som enligt jämlikhetsideologin inte kan sägas om de "nysvenska" unga männen i förorten, istället kan sägas om deras språk, som enligt Witt Brattström är sexistiskt och homofobiskt. På samma sätt tycks läraren i klassrumssituationen, samtidigt som hon explicit utgår från det som förenar alla i klassrummet, ändå skapa en skillnad mellan eleverna där språket blir en gränsmarkör, eftersom samtalet kommer att handla om vem som har rätt att tala svenska hemma. Det finns mer symboliska sätt att utöva diskriminering på än att skuldbelägga individerna menar Jonsson & Milani. De "nya svenskarnas" språkanvändning är det lättare att tala nedsättande om.

I den fjärde texten i temanumret, DE KOMMER FRÅN NORDOST – OM SKOLKONKURRENS OCH ELEVIDENTITET I ÄMNET SVENSKA SOM ANDRASPRÅK, diskuterar *Johannes Lunneblad & Maj Asplund Carlsson* hur en kategorisering av elever som "elever med svenska som andraspråk" sker inte enbart utifrån ett bristperspektiv enligt vilket just dessa elever skulle ha svårt att följa undervisningen. Det är också en resursfråga i en situation där elevers och föräldrars frihet att välja skola innebär att olika skolor måste konkurrera med varandra om eleverna och där ekonomin blir viktigare än de pedagogiska frågorna. I denna situation beskrivs elever med svenska som andraspråk som en extra kostnad och som extra resurskrävande. Samtidigt ses, enligt rektorn på den skola där empirin som ligger till grund för texten är hämtad, varje barn som en "intäkt". Författarna menar att de ideologiska argumenten om att skolors marknadsanpassning skulle leda till pedagogisk mångfald har fått ge vika för konkurrens och överlevnadsstrategier. De menar dessutom att "svenskhets" i detta sammanhang konstrueras som ett eftertraktat symboliskt värde, som

särskilt lockar till sig elever från socialt utsatta områden. Något som i sin tur leder till att ”svenskheten” som skolan i fråga vill förknippas med försvinner. Elever med svenska som andraspråk blir i dubbel mening ett risktagande. Författarna frågar sig vad som händer med skolans demokratiska uppdrag, då lojaliteten hos lärare och rektorer flyttas från elevernas rätt till en likvärdig utbildning till att se om sitt hus i ekonomiska termer.

I texten MODERSMÅLSSVENSKAR OCH VI ANDRA – UNGAS SPRÅK OCH IDENTIFIKATIONER I LJUSET AV NYNATIONALISM återvänder författaren *Ann Runfors* till de i dag nästan vuxna elever som hon träffade under sina fältstudier vid några multietniska ytterstadsskolor för ett antal år sedan. Fokus i Runfors intervju var de tidigare elevernas erfarenheter, livsval och positioneringar, men det är i första hand bakgrundsfrågorna som handlar om de ungas flerspråkighet, vilka språk de talar och i vilka sammanhang, som diskuteras i denna artikel. En av författarens poänger är att trots den stora heterogeniteten bland de intervjuade, före detta eleverna vad avser kön, bakgrund, föräldrarnas modersmål och egna ambitioner beskrev de alla, med ett undantag, erfarenheten av att bli bemötta som icke-svenskar. De blev bemötta som invandrare, dels utifrån sitt utseende, dels utifrån den svenska de talade och hur de såg på sig själva som icke-svenskar. Inte minst bedömde de sig själva som bristfälliga i svenska och bad ofta om ursäkt för detta. När de talade om sin flerspråkighet, som i själva verket var imponerande uttryckte de, enligt Runfors, en tendens att nedvärdera föräldrarnas modersmål till förmån för de europeiska högstatusspråken till exempel engelska, spanska och franska. De intervjuade tidigare elevernas nedvärderande tal om sin oförmåga att tala svenska och deras positionering av sig själva som icke-svenskar sätter Runfors i samband med de diskurser som dominerade på de skolor hon tidigare undersökt. Nämligen ambitionen att i jämlikhetens namn utrusta invandrarbarnen med det som betraktades som ”svenskt” och med det svenska språket, varvid övriga strävanden till exempel att satsa på flerspråkighet och modersmålsundervisning, hamnade i ”diskursiv skugga”. Runfors menar att de sociala positioner, som de unga enligt denna kulturella grammatik skrevs in i när de gick i skolan, har ett samband med hur de ser på sig själva. Att de oavsett kön, etnicitet, religion och modersmål nu liksom då positionerar sig som invandrare och icke-svenskar.

Med *Karen Risagers* text SPROGKULTURER I DE SPROGLIGE VERDENSNETVÆRK förskjuts temat *Flerspråkighet* i kultur- och språkfilosofisk riktning. Utifrån exemplet danska diskuterar Risager relationen mellan språk och kultur i termer av transnationella processer där språk inte betraktas som nationellt begränsade utan som ingående i språkliga

nätverk med global räckvidd. En av författarens utgångspunkter är att kulturella strömningar över nationsgränserna till exempel musik, mode, mat och dryck kan ha en helt annan riktning än de språkliga strömningar som till exempel via det danska språket i världen talas i de mest skilda sammanhang och av många olika talare. Med hjälp av termen ”språkkultur” vill Risager klargöra att kulturen i språket är dess potential att skapa mening. När dansktalande tar sin språkkultur med sig ut i världen, kommer den i kontakt med nya kulturella kontexter varvid den, liksom kontexten förändras. I en mening är språkkulturen emellertid också individuell. En människas språkliga resurser, med alla språkkulturella dimensioner som dessa resurser innehåller, utgör en idiolekt, något unikt, som den enskilde utvecklar under loppet av sitt liv i kontakten med världen, med andra språk och utifrån egna erfarenheter. En didaktisk implikation av detta vore, enligt Risager, till exempel att intressera sig för och undersöka vilken betydelse elever och lärare lägger i olika ord. Därigenom skulle man kunna uppmärksamma mångfalden av språkkulturer i förhållande till olika språk, till exempel i ett klassrum och på ett inkluderande sätt diskutera förhållandet mellan språk, makt och medborgarskap.

I temanumrets sista text, DIDAKTIKENS BEHOV AV ETT ”EXPERIMENTUM LINGVAE” – OM SPRÅKETS KLASSIFICERANDE, MANIPULERANDE, INNESLUTANDE OCH UTESLUTANDE FUNKTIONER presenterar *Niclas Månsson* en filosofisk fältstudie. Genom att utifrån ett empiriskt material som handlar om ungdomars röster om delaktighet diskutera språkets gränser i en analys av hur samtal används både i inkluderande, identifierande, gränsdragande och uteslutande syfte. Något som Månsson menar ger uttryck för ett ambivalent spel mellan inkludering och exkludering. Studien är inspirerad av Giorgio Agambens språkfilosofi, och begreppet ”experimentum linguae” representerar en erfarenhet där språket och vad det uttrycker får vara just ambivalent. Författaren menar att det är i detta ambivalenta mellanrum som chansen till mänsklig samlevnad finns, eftersom saker och ting kan visa sig vara annorlunda än vad som förmodades. I sin studie intervjuade Månsson ungdomar och vuxna, som ingick i ett projekt som handlade om ungdomars chanser till samhällelig delaktighet. I ungdomarnas utsagor som Månsson tolkar med metaforerna ”vi och dom” och ”dörrar och broar” kommer denna ambivalens till uttryck. I den gråzon som han kallar det, där befintliga vi-grupper och de-grupper kan överskridas då dörrar öppnas och broar överskrids. Man blir inte mer delaktig genom att ständigt få sin delaktighet bekräftad. Det gäller att lära sig leva med den ambivalens som till exempel oppositionen inkludering–exkludering innebär, inte att upplösa den.

Ulrika Tornberg & Marie Carlson

Referenser

- Bakhtin, Mikhail (1997): *Det dialogiska ordet*. Gråbo: Anthropos.
- Beacco, Jean-Claude & Byram, Michael (2003): *Guide for the Development of Language Education Policies in Europe, from Linguistic Diversity to Plurilingual Education*. Strassbourg: Council of Europe.
- Cromdal, Jakob & Evaldsson, Ann-Carita (2003): *Ett vardagsliv med flera språk*. Stockholm: Liber.
- Europeiska kommissionen 2008. *En nyttig utmaning. Den språkliga mångfalden kan förena EU*: http://ec.europa.eu/education/languages/archive/doc/maalouf/report_sv.pdf. [Hämtad 2009-08-06].